

Vrijstelling op grond van art. 5, aanhef en onder b, Lpw

Een geactualiseerd jurisprudentieoverzicht

OPENBAAR MINISTERIE

Parket-Generaal

OPENBAAR MINISTERIE

Parket-Generaal

Vrijstelling op grond van art. 5, aanhef
en onder b, Lpw

Datu 18 februari 2022

Aute 5.1.2,e

Versi 3

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Relevante wetsbepalingen	6
3	Voorvragen: art. 8, tweede lid, Lpw	9
3.1	Art. 8, tweede lid, Lpw en het EVRM/EU-Handvest	10
3.2	Art. 8, tweede lid, Lpw en 'veranderde omstandigheden van prangende aard'	11
4	Het toetsingskader	14
4.1	Het HR-arrest van 17 december 2019	14
4.2	Criterium 1: welbepaaldheid	17
4.3	Criterium 2: Betrekking hebbend op de richting van de school	22
4.4	Criterium 3: "Onderwijs zoals een school dat kan bieden"	28
5	Enkele slotopmerkingen	33

1 Inleiding

In 2012 bracht het WBOM een advies¹ uit aan de landelijk jeugdofficier over de uitleg van het begrip 'richting' in art. 5 van de Leerplichtwet 1969 (Hierna: Lpw). De wet biedt ouders van leerplichtige kinderen de mogelijkheid vrijstelling te krijgen van de plicht hun kinderen bij een school in te schrijven wanneer zij een beroep doen op zogenoemde richtingbezwaren. Dat zijn bedenkingen tegen de godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag van de scholen in de buurt. In de jaren voor 2012 was het aantal beroepen op de vrijstellingsregeling flink gestegen en het kernbegrip 'richting' werd door de rechtspraak verschillend geïnterpreteerd. Bovendien was het palet aan godsdiensten en levensbeschouwelijke stromingen waar de ouders die om vrijstelling vroegen zich op beriepen veel diverser geworden. Het OM had daarom behoefte aan een gemeenschappelijk referentiekader voor de beoordeling van beroepen op richtingbezwaren. Ten behoeve van dat kader heeft het WBOM – met name aan de hand van de wetsgeschiedenis en de jurisprudentie – een analyse gemaakt van het begrip 'richting' in art. 5 Lpw.

Dat was 2012. Het heeft er enige tijd naar uitgezien dat de wettelijke regeling zoals die destijds gold gewijzigd zou worden door de ouders die vrijstelling verkrijgen te verplichten ervoor zorg te dragen dat hun kinderen via thuisonderwijs of op een andere wijze onderwijs krijgen dat aan bepaalde kwaliteitseisen voldoet. Het wetsvoorstel met die strekking² is echter na afronding van een internetconsultatiefase nog niet ingediend en de politieke ontwikkelingen nadien maken de toekomst van het wetsvoorstel ongewis. Dat betekent dat de wetgeving zoals die gold ten tijde van het uitbrengen van het advies in 2012 tot nader order ongewijzigd³ van kracht blijft.

De jurisprudentievorming met betrekking het richtingsbegrip is sinds 2012 doorgegaan. De Hoge Raad heeft in een aantal arresten tussen 2018 en 2020 het relevante toetsingskader anders geformuleerd en op onderdelen aangescherpt.

Het gevolg is dat het WBOM-advies uit 2012 thans niet meer actueel is. In deze nieuwe tekst wordt een overzicht gegeven van de jurisprudentie met betrekking tot de vrijstelling van art. 5 Lpw anno 2021. Dit product is in die zin beperkter dan het advies uit 2012, dat de focus uitsluitend ligt op de recente rechtspraak en niet ook op de wetshistorische achtergrond van de regeling.

¹ WBOM, 'Het begrip "richting" en artikel 5 van de Leerplichtwet 1969', 2 april 2012.

² Wet voorschriften vrijstelling leerplicht bij richtingbezwaren. De consultatie is op 16 juli 2020 gesloten: <https://www.internetconsultatie.nl/richtingbezwaren>.

³ Met uitzondering van enkele hier niet relevante kleine wijzigingen.

De kern van deze tekst wordt gevormd door een bespreking van de drie criteria die de Hoge Raad sinds 2019 hanteert (hoofdstuk 4). Daarvoor wordt een overzicht gegeven van de relevante wetsbepalingen (hoofdstuk 2) en wordt aandacht geschonken aan een aantal rechterlijke uitspraken met betrekking tot de n de beoordeling van een beroep op vrijstelling voorafgaande vraag of het kind in kwestie al eerder op een school ingeschreven is geweest (hoofdstuk 3). Omdat de rechtspraak over richtingbezwaren in hoge mate casusgebonden is, is het niet goed mogelijk om deze samen te vatten. Niettemin wordt in het afsluitende hoofdstuk 5 een poging gewaagd om tot een vorm van synthese te komen.

2 Relevante wetsbepalingen

Art. 2 Lpw (Verantwoordelijke personen)

1. Degene die het gezag over een jongere uitoefent, en degene die zich met de feitelijke verzorging van een jongere heeft belast, zijn verplicht overeenkomstig de bepalingen van deze wet te zorgen, dat de jongere als leerling van een school staat ingeschreven en deze school na inschrijving geregeld bezoekt. (...)

Art. 3 Lpw (Begin en einde van de verplichting tot inschrijving)

1. De verplichting om te zorgen, dat een jongere als leerling van een school staat ingeschreven, begint op de eerste schooldag van de maand volgende op die waarin de jongere de leeftijd van vijf jaar bereikt, en eindigt:

a. aan het einde van het schooljaar na afloop waarvan de jongere ten minste twaalf volledige schooljaren een of meer scholen heeft bezocht;

b. aan het einde van het schooljaar waarin de jongere de leeftijd van zestien jaar heeft bereikt.

(...)

Art. 4 Lpw (Begin en einde van de verplichting tot geregeld schoolbezoek)

1. De verplichting om te zorgen, dat een jongere de school waar hij als leerling staat ingeschreven, geregeld bezoekt, begint op de dag waarop hij na inschrijving op die school kan plaats nemen, en eindigt tegelijk met de verplichting om te zorgen, dat hij als leerling van een school staat ingeschreven.

2. Het schoolbezoek vindt geregeld plaats, zolang geen les of praktijktijd wordt verzuimd.

Art. 5 Lpw (Gronden voor vrijstelling van inschrijving)

De in artikel 2, eerste lid, bedoelde personen zijn vrijgesteld van de verplichting om te zorgen, dat een jongere als leerling van een school onderscheidenlijk als vavo-student of mbo-student van een instelling staat ingeschreven, zolang

(...)

b. zij tegen de richting van het onderwijs op alle binnen redelijke afstand van de woning – of, indien zij geen vaste verblijfplaats hebben, op alle binnen Nederland – gelegen scholen onderscheidenlijk instellingen waarop de jongere geplaatst zou kunnen worden, overwegende bedenkingen hebben;

c. de jongere als leerling van een inrichting van onderwijs buiten Nederland staat ingeschreven en deze inrichting geregeld bezoekt.

Art. 6 Lpw (Kennisgeving vrijstelling leerplicht)

1. De in artikel 2, eerste lid, bedoelde personen kunnen zich slechts beroepen op vrijstelling, indien zij aan het college van burgemeester en wethouders van de gemeente waar de jongere als ingezetene met een adres in de basisregistratie personen is ingeschreven, hebben kennis gegeven van:

a. de gegevens van de jongere betreffende:

1°. het persoonsgebonden nummer;

2°. de naam, de geboortedatum, het geslacht, het adres en de woonplaats, de postcode van de woonplaats; en

3°. of eerder een beroep op vrijstelling van de leerplicht is gedaan.

b. op welke grond zij een beroep op vrijstelling menen te mogen maken.

2. Deze kennisgeving moet worden ingediend:

a. ten minste een maand voordat de jongere leerplichtig wordt, indien zij betrekking heeft op de aanvang van de leerplicht, en

b. zolang nadien aanspraak op vrijstelling wordt gemaakt, elk jaar opnieuw voor 1 juli.

(...)

Art. 8 Lpw (Bedenkingen tegen richting van school)

1. Een beroep op vrijstelling op grond van artikel 5 onder b kan slechts worden gedaan, indien de kennisgeving de verklaring bevat, dat tegen de richting van het onderwijs op alle binnen redelijke afstand van de woning – of, bij het ontbreken van een vaste verblijfplaats, op alle binnen Nederland – gelegen scholen onderscheidenlijk instellingen waarop de jongere geplaatst zou kunnen worden, overwegende bedenkingen bestaan.

2. Deze verklaring is niet geldig, indien de jongere in het jaar, voorafgaande aan de dagtekening van de kennisgeving, geplaatst is geweest op een school onderscheidenlijk een instelling van de richting waartegen bedenkingen worden geuit.

Art. 22 Lpw (Onderzoek door leerplichtambtenaar)

(...)

2. Blijkt aan de ambtenaar dat de in artikel 2, eerste lid, bedoelde personen weigeren de jongere als leerling van een school onderscheidenlijk als deelnemer bij een instelling te laten inschrijven, zonder dat zij op grond van artikel 5, 5a of 15 van deze verplichting zijn vrijgesteld, of dat zij niet zorgen, dat de leerplichtige jongere de school of de jongere die kwalificatieplichtig is de school of instelling geregeld bezoekt, zonder dat zij op grond van artikel 11 van deze verplichting zijn vrijgesteld, dan zendt hij proces-verbaal van zijn bevindingen aan de officier van justitie.

Art. 26 Lpw (Strafbedreiging verantwoordelijke personen)

1. De in artikel 2, eerste lid, bedoelde personen die de in artikel 2, eerste lid, of artikel 4a opgelegde verplichtingen niet nakomen, worden gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van de tweede categorie.

(...)

3 Voorvragen: art. 8, tweede lid, Lpw

De belangrijkste jurisprudentievorming met betrekking tot de richtingbezwaren had de afgelopen jaren betrekking op onderdeel b van artikel 5 Lpw; kort gezegd op de vraag of de door een verdachte aangevoerde bezwaren tegen de op redelijke afstand van de woning van het gezin gelegen scholen kunnen gelden als "overwegende bedenkingen" in de zin van dat artikelonderdeel.

Degene die een beroep doet op richtingbezwaren heeft echter een aantal formele voorschriften in acht te nemen. Volgens art. 6 Lpw moet degene die vrijstelling vraagt binnen een bepaalde termijn een kennisgeving bij de gemeente hebben ingediend. Die kennisgeving moet volgens art. 8, eerste lid, Lpw een verklaring bevatten dat men zich op richtingbezwaren beroept. Gebruikelijk (en ook verstandig in het licht van de jurisprudentie) is dat de indiener in de verklaring de bezwaren concretiseert. Volgens het tweede lid is de verklaring niet geldig "indien de jongere in het jaar, voorafgaande aan de dagtekening van de kennisgeving, geplaatst is geweest op een school onderscheidenlijk een instelling van de richting waartegen bedenkingen worden geuit." Het is met name die laatste voorwaarde (geen eerdere inschrijving) die in het verleden voor veel discussie in de rechtszaal heeft gezorgd.

Al richt dit overzicht zich in het bijzonder op het begrip 'richting', toch kan het geen kwaad hier kort stil te staan bij de belangrijkste ontwikkelingen in de jurisprudentie met betrekking tot de artikelen 6 en 8 Lpw. Immers, indien de rechter van oordeel is dat niet aan de formele vereisten voor een kennisgeving is voldaan, komt hij niet meer toe aan een oordeel of de naar voren gebrachte richtingbezwaren als "overwegende bedenkingen" in de zin van art. 5, onder b, Lpw kunnen gelden.

Een illustratie daarvan biedt HR 18 juni 2019, ECLI:NL:HR:2019:960 waarin de Hoge Raad zich kon vinden in het oordeel van het gerechtshof Amsterdam dat art. 8, tweede lid, Lpw ook van toepassing is als de leerplichtige in het jaar voorafgaand aan het bereiken van de leerplichtige leeftijd ingeschreven heeft gestaan bij een school waartegen richtingbezwaren zijn geuit. Daarom was de verklaring niet geldig en kon er geen beroep op vrijstelling worden gedaan. De veroordeling van verdachte bleef dus in cassatie in stand, zonder de inhoudelijke toetsing van de aangevoerde bezwaren.

3.1 Art. 8, tweede lid, Lpw en het EVRM/EU-Handvest

In twee arresten uit 2015 heeft de Hoge Raad geoordeeld dat toepassing van de regeling van art. 8, tweede lid, Lpw niet in strijd is met het EVRM of met het Handvest van de Grondrechten van de EU.

In HR 26 mei 2015, ECLI:HR:2015:1338 ging het met name om het feit dat art. 8, tweede lid, Lpw toelaat dat voor eerder ingeschreven kinderen geen beroep op vrijstelling kan worden gedaan, terwijl dat voor niet eerder ingeschreven kinderen uit hetzelfde gezin wel mogelijk is. De Raad oordeelde dat er geen strijd was met art. 8 EVRM (persoonlijke levenssfeer), art. 9 EVRM (vrijheid van godsdienst), art. 14 EVRM (discriminatie) of art. 2 Eerste Protocol (vrijheid van onderwijs). Het Handvest van de Grondrechten van de EU was volgens de Raad niet van toepassing omdat de handhaving van de Leerplichtwet volgens de Hoge Raad niet binnen het toepassingsgebied van het Unierecht viel.

Op 15 september 2015 kwam de Hoge Raad tot een vergelijkbaar oordeel in een zaak waarin in cassatie werd aangevoerd dat het in strijd met het EVRM was dat ouders die eerst na inschrijving van hun kind richtingbezwaren kregen op grond vanwege art. 8, tweede lid, Lpw niet meer in staat waren alsnog een beroep op de vrijstelling van art. 5, onder b, Lpw te doen.⁴ De Hoge Raad overwoog onder meer:

4.5. Het middel berust blijkens de toelichting onder meer op de opvatting dat art. 8, tweede lid, Lpw in strijd is met "art. 14 EVRM in samenhang met de artikelen 8, en 9 EVRM en 2 Eerste protocol EVRM, alsmede met art. 1 Twaalfde Protocol EVRM, voor zover het ouders betreft die nadat hun kind reeds was ingeschreven bij een school tot een verdieping of verandering van hun overtuiging zijn gekomen waardoor de bezwaren tegen de school zijn ontstaan of overwegend zijn geworden".

De omstandigheid evenwel dat:

- ouders op grond van art. 9 EVRM de vrijheid hebben om hun godsdienst of levensbeschouwing te wijzigen of aan te scherpen en die gewijzigde/aangescherpte godsdienst of levensbeschouwing in het onderwijs aan hun kinderen tot uitdrukking te (laten) brengen, en

- de overheid volgens art. 2 Eerste Protocol EVRM het recht van ouders om zich van dat onderwijs dat overeenstemt met hun eigen godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging te verzekeren, dient te eerbiedigen, en

- het genot van elk in de wet neergelegd recht volgens art. 1 Twaalfde Protocol EVRM moet worden verzekerd zonder enig onderscheid naar godsdienst en de overheid niemand op die grond mag discrimineren,

heeft niet tot gevolg dat de mogelijkheid een beroep te doen op vrijstelling van de verplichting om te zorgen dat een jongere als leerling van een school onderscheidenlijk een instelling staat ingeschreven, zoals voorzien in

⁴ ECLI:NL:HR:2015:2577.

art. 5 in verbinding met art. 8, eerste lid, Lpw, niet aan een beperking kan zijn onderworpen, zoals die neergelegd in art. 8, tweede lid, Lpw.⁵

3.2 Art. 8, tweede lid, Lpw en 'veranderde omstandigheden van prangende aard'

Volgens art. 8, tweede lid, Lpw is in beginsel een eerdere inschrijving bij een school waartegen later bezwaren worden geuit fataal voor een beroep op vrijstelling. De wetgever heeft echter in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel voor de Leerplichtwet 1969 een uitzondering gemaakt voor de situaties dat "het kind verhuist of er geen school voor voortgezet onderwijs is binnen redelijke afstand van de woning van dezelfde richting als de school voor gewoon lager onderwijs".⁶ In 2012 had het gerechtshof Leeuwarden aanvaard dat als een zodanige situatie ook kon gelden een geval waarin door praktische veranderingen binnen het gezin in kwestie (in casu gezinsuitbreiding) de school waar het kind ingeschreven was geweest niet meer op een redelijke afstand van de woonplaats lag. Omdat bovendien aannemelijk was gemaakt dat binnen redelijke afstand van de woning zich geen scholen bevonden waartegen geen overwegende bedenkingen tegen de richting bestonden, werd het beroep op vrijstelling aanvaard.⁷

Het OM ging in cassatie. Volgens de Hoge Raad faalde het ingediende cassatiemiddel:

Blijkens de vaststelling van het Hof doet zich hier kennelijk een uitzonderlijk geval voor dat op één lijn kan worden gesteld met de in de memorie van antwoord genoemde gevallen zodat alsnog met vrucht een beroep op vrijstelling op grond van art. 5, aanhef en onder b, Lpw kon worden gedaan omdat het voor de verdachte wegens veranderde omstandigheden van prangende aard niet meer mogelijk is de jongere in te schrijven op een school met een richting van het aldaar gegeven onderwijs waartegen geen overwegende bedenkingen bestaan.⁸

De Hoge Raad erkende dus dat "veranderde omstandigheden van prangende aard" konden maken dat art. 8, tweede lid, Lpw niet in de weg stond van erkenning van een beroep op richtingbezwaren.

Tegelijkertijd nam de Raad als het ware met de andere hand terug wat hij met de ene hand had gegeven. De Raad voegde namelijk toe:

⁵ R.o. 4.5.

⁶ Kamerstukken II 1967/68, 9039, nr. 5, p. 14.

⁷ Zie voor de overwegingen van het gerechtshof Hoge Raad 9 juni 2015 ECLI:NL:HR:2015:1491, r.o. 2.3.2.

⁸ R.o. 2.7.

's Hofs oordeel steunt naar de kern gezien op de – door het Hof niet nader onderzochte – omstandigheid dat de reisafstand tussen de woning en de school in Meppel waar de in de tenlastelegging genoemde jongere was ingeschreven, door veranderde omstandigheden "te bezwaarlijk" is geworden. Dat te dezen sprake is van veranderde omstandigheden van prangende aard, in de zin als hiervoor onder 2.7 bedoeld, is, mede in aanmerking genomen dat de verdachte in dat verband niet meer heeft aangevoerd dan hiervoor onder 2.4 is weergegeven, zonder nadere motivering die ontbreekt, niet begrijpelijk.

Omdat het middel (het betrof hier een OM-cassatie) niet over dit motiveringsgebrek klaagde, kon dit niet tot cassatie leiden. In zijn noot bij het arrest schrijft Mevis:

De Hoge Raad meent dat het oordeel van het hof op dit punt zonder nadere motivering niet zonder meer begrijpelijk is. Dat is een voorzichtige formulering om te zeggen dat een (inmiddels) bezwaarlijke afstand tot de school nog niet meteen ook een prangend bezwaar oplevert. Misschien mag daarbij meetellen dat de gewijzigde omstandigheden (gezinsuitbreiding) van de wil van betrokkenen afhankelijk zijn en de gevolgen voor het schoolbezoek voorspelbaar. En misschien mag en moet het antwoord op de vraag of de bezwaren voldoende prangend zijn, ook worden afgewogen tegen het belang van de jongere op onderwijs op een school. Zodanige beoordeling betreft (immers) niet de inhoud van de bezwaren. Met de beslissing van de Hoge Raad is niet gezegd dat scholen buiten redelijke afstand waartegen geen bezwaar bestaat nu ook mee moeten tellen, maar wel dat een eenmaal gemaakte keuze van betekenis is, juist ook in het belang van de jongere bij onderwijs samen met anderen als een fundamenteel recht.⁹

In een recenter arrest van het gerechtshof Amsterdam¹⁰ stelt dat hof zich kritisch op met betrekking tot de vraag of er sprake is van 'veranderde omstandigheden van prangende aard'. Het kind van de verdachte was ingeschreven geweest op een reformatorische basisschool, maar kort voor de beëindiging van de inschrijving hadden de ouders een beroep op richtingbezwaren gedaan. Daarbij voerde verdachte aan dat het vervoer naar de bewuste reformatorische school te bezwaarlijk was geworden. In dat verband noemde zij onder meer de geboorte van een derde kind in het gezin, haar bekkeninstabiliteit en de lange afstand vanaf de woning naar de school van een ander kind uit het gezin. Het gerechtshof overweegt als volgt:

Het hof komt anders dan de kantonrechter tot het oordeel dat in dit geval geen sprake is geweest van veranderde omstandigheden van prangende aard omdat er mogelijkheden waren voor vervangend vervoer voor [naam

⁹ NJ 2015/348, ond. 4.

¹⁰ Hof Amsterdam 9 juli 2020, ECLI:NL:GHAMS:2020:1932.

1] en die ook zijn aangeboden. Het hof is van oordeel dat er door de verdachte en de medeverdachte in de zomer van 2018 onvoldoende onderzoek is gedaan naar alternatieven in de zin van vervangend vervoer. Ook hebben de verdachte en de medeverdachte zich volgens het hof in dat verband weigerachtig of in elk geval onvoldoende meewerkend opgesteld. Indien er alternatieven worden aangeboden zodat [naam 1] dagelijks naar school had kunnen gaan, dienen deze te worden onderzocht en dienen ouders hierover het gesprek aan te gaan. De verdachte en de medeverdachte waren naar het oordeel van het hof redelijkerwijs gehouden in dit verband mee te werken aan het zoeken van een oplossing voor de bezwaren die de verdachte en de medeverdachte ondervonden.

4 Het toetsingskader

4.1 Het HR-arrest van 17 december 2019

In een op 17 december 2019 gewezen arrest¹¹ overweegt de Hoge Raad het volgende

2.4.1

Vooropgesteld moet worden dat indien een beroep is gedaan op de vrijstellingsgrond als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, Lpw, de rechter dient te onderzoeken of het bezwaar de richting van het onderwijs betreft (vgl. HR 19 februari 1980, ECLI:NL:HR:1980:AC6812 en HR 30 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2946). Onder overwegend bezwaar tegen de richting van het onderwijs als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, LPW is niet begrepen bezwaar tegen de soort van het onderwijs, tegen de leerplicht als zodanig of tegen de wettelijke inrichting van het onderwijs (vgl. HR 3 oktober 2000, ECLI:NL:HR:2000:ZD1985).

2.4.2

Onder het begrip richting als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, Lpw wordt verstaan: een fundamentele oriëntatie, ontleend aan een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing (vgl. HR 6 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL6719). Van overwegende bedenkingen in de zin van art. 5, aanhef en onder b, Lpw is derhalve eerst sprake in geval van ernstige gemoedsbezwaren die berusten op een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing (HR 3 juli 2018, ECLI:NL:HR:2018:1071). Van zodanige ernstige gemoedsbezwaren die berusten op een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing is onder meer geen sprake indien het betreffende samenstel van opvattingen zich onvoldoende nauwkeurig laat bepalen of het daarin ontbreekt aan een voldoende mate van ernst of samenhang.

2.4.3

Van overwegende bedenkingen in de zin van art. 5, aanhef en onder b, Lpw is voorts geen sprake indien weliswaar vanuit een godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing bezwaren worden aangevoerd, maar die bezwaren in onvoldoende mate verband houden met onderwijs aan kinderen zoals een school dat kan bieden. Voor het aannemen van overwegende bedenkingen moet sprake zijn van voldoende concrete en voldoende zwaarwegende bezwaren die verband houden met onderwijs zoals hiervoor bedoeld.

2.4.4

¹¹ ECLI:NL:HR:2019:1925; NJ 2021/281 (m.nt. Mevis)

Van overwegende bedenkingen in de zin van art. 5, aanhef en onder b, Lpw kan derhalve alleen sprake zijn indien de overwegende bedenkingen die worden aangevoerd, i) verband houden met ernstige gemoedsbezwaren van de in art. 2, eerste lid, Lpw bedoelde persoon die berusten op een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing, ii) betrekking hebben op de richting en derhalve de fundamentele oriëntatie, ontleend aan een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing, van – kort gezegd – het in art. 5, aanhef en onder b, LPW bedoelde onderwijs en iii) voldoende concrete en voldoende zwaarwegende bezwaren betreffen die verband houden met onderwijs zoals een school dat kan bieden.

2.4.5

Indien de rechter oordeelt dat niet aan één van de hiervoor genoemde vereisten wordt voldaan, kan hij reeds op die grond het beroep op de vrijstellingsgrond als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, Lpw afwijzen, zonder dat hij hoeft te onderzoeken of voldaan is aan de overige vereisten.

In zijn noot bij het arrest bestempelt Mevis deze overwegingen als “een strikte opsomming van alle in recente jurisprudentie ontwikkelde, beperkende eisen waaraan moet zijn voldaan wil een beroep op de betreffende vrijstelling aan de orde zijn.”¹²

Tot en met de eerste volzin in r.o. 2.4.2 bevestigt de Hoge Raad het tot dan toe geldende toetsingskader en de in het arrest van 6 juli 2010 omarmde definitie van ‘richting’. Vervolgens herhaalt Raad de in een arrest van 3 juli 2018 voor het eerst geformuleerde eis dat de godsdienstige overtuiging of levensovertuiging ‘welbepaald’ moet zijn.¹³ In r.o. 2.4.3 introduceert de Hoge Raad een nieuw criterium, namelijk dat de bezwaren verband moeten houden met ‘onderwijs zoals een school dat kan bieden’.

Met r.o. 2.4.4. maakt de Raad duidelijk dat de toetsing of de aangevoerde bedenkingen overwegend zijn, plaats dient te vinden aan de drie aldaar genoemde criteria. Die criteria zullen hier onder besproken worden in de paragrafen 4.2-4.4.

De in r.o. 2.4.5. gemaakte opmerking dat het niet-voldoen aan een van de criteria volstaat om een beroep op vrijstelling af te wijzen wordt in dit overzicht verder niet behandeld. Wel kan er op gewezen worden dat gerechten deze mogelijkheid inmiddels verschillende malen toegepast hebben.¹⁴

Nadien heeft de Hoge Raad het beoordelingskader uit het arrest van 17 december 2019 bevestigd in arresten van 30 juni 2020¹⁵ en 29 juni 2021.¹⁶

¹² Onderdeel 3.

¹³ HR 3 juli 2018, ECLI:NL:HR:1071.

¹⁴ Een voorbeeld is Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 28 december 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:10830.

¹⁵ ECLI:NL:HR:2020:1157, NJ 2021/282, m. nt. Mevis.

¹⁶ ECLI:NL:HR:2021:843, NJ 2021/283, m. nt. Mevis.

In een zaak die in 2021 voor het gerechtshof Den Bosch diende stelde de raadsman dat het toetsingskader van de Hoge Raad in strijd zou zijn art. 6 en art. 9 EVRM/art. 2 Eerste Protocol EVRM. Het hof vatte dit verweer als volgt samen:

Het toetsingskader zoals blijkt uit het arrest van de Hoge Raad van 17 december 2019 (ECLI:NL:HR:2019:1925) is in strijd met artikel 6 en artikel 9 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (en artikel 2 van het Eerste Protocol bij het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens) en dit toetsingskader, zoals uiteengezet in rechtsoverweging 2.4.4 en 2.4.5, dient dan ook buiten toepassing te worden gelaten;

o De strijdigheid met artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens is gelegen in de omstandigheid dat de bewijslast dat het zou gaan om richtingsbezwaren volledig bij de verdachte wordt neergelegd en op geen enkele wijze bij het Openbaar Ministerie. Hierdoor wordt de onschuldpresumptie, zoals bedoeld in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, geschonden, nu de schuld van de verdachte hierdoor direct vast zou staan.

o De strijdigheid met artikel 9 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en artikel 2 van het Eerste Protocol bij het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens is gelegen in de omstandigheid dat een te vergaande beoordeling van de naar voren gebrachte richtingsbezwaren leidt tot een te beperkte uitleg van de vrijstellingsbepaling van artikel 5, aanhef en onder b, van de Leerplichtwet 1969 en aldus tot inbreuk op het recht op vrijheid van godsdienst, zoals bedoeld in artikel 9 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en artikel 2 van het Eerste Protocol bij het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.¹⁷

Met betrekking tot de vermeende schending van art. 6 EVRM oordeelde het gerechtshof als volgt:

“Het Openbaar Ministerie is degene die bewijsmiddelen moet aandragen die de conclusie rechtvaardigen dat sprake is van overtreding van artikel 2, eerste lid, Leerplichtwet 1969. Indien degene die zich schuldig heeft gemaakt aan overtreding van deze bepaling een beroep wenst te doen op een vrijstelling zoals bedoeld in artikel 5, aanhef en onder b, van de Leerplichtwet 1969, ligt het (vervolgens) op de weg van deze persoon feiten en omstandigheden aan te dragen die – mits aannemelijk geworden – een beroep op deze vrijstelling rechtvaardigen. Gelet op het voorgaande ligt de bewijslast van het strafbare feit, artikel 2, eerste lid, van de Leerplichtwet 1969, niet bij de verdachte, maar bij het Openbaar Ministerie.”

¹⁷ Gerechtshof Den Bosch 15 juni 2021, ECLI:NL:GHSHE:2021:1804.

Deze overweging biedt een geschikt aanknopingspunt voor een kleine uitweiding over het karakter van de wettelijke vrijstelling uit artikel 5. Uit artikel 5 en de daarop volgende artikelen blijkt dat een formeel correcte kennisgeving van een deugdelijk richtingbezwaar ertoe leidt dat de in artikel 2, eerste lid, bedoelde personen van de daar genoemde verplichting zijn vrijgesteld. Aan degene die van een verplichting is vrijgesteld, kan onmogelijk het verwijt worden gemaakt dat hij die verplichting niet naleeft. Dit betekent dat de vrijgestelde het delict niet kán plegen. En dat betekent weer dat een (inhoudelijk deugende en ook formeel correcte) vrijstelling moet leiden tot een vrijspraak, en niet tot een ontslag van rechtsvervolging wegens niet-strafbaarheid van de dader. Toch heeft de vrijstelling wel degelijk alle trekken van een strafuitsluitingsgrond. En zo behandelt het hof de vrijstelling ook. Het zegt zelfs dat degene die een beroep doet op de vrijstelling “degene [is] die zich schuldig heeft gemaakt aan overtreding van artikel 2, eerste lid, Lpw”. Oftewel: de strafuitsluitingsgrond komt pas aan de orde als bewezen is wat aan de verdachte is tenlastegelegd (“zich schuldig heeft gemaakt”). Vanuit louter dogmatisch oogpunt zijn deze woorden (“zich schuldig heeft gemaakt”) niet correct, maar dat doet er niet aan af dat wij het, in elk geval op het terrein van de bewijslastverdeling, eens zijn met de benaderingswijze van het hof. Het hof legt bij de vrijstelling, net als bij een strafuitsluitingsgrond, de stelplicht en de bewijslast bij de verdachte. En voor dat ‘bewijs’ geldt dan niet de strafrechtelijke bewijsnorm (wettig en overtuigend bewezen), maar is ‘aannemelijk worden’ voldoende. Het hof merkt dit terecht op (“mits aannemelijk geworden”).¹⁸

Ook het op schending van art. 9 EVRM en artikel 2 van het Eerste Protocol EVRM toegespitste deel van het verweer werd verworpen. Het hof wees in dat verband onder andere op de overweging van de Hoge Raad dat vrijstelling als bedoeld in artikel 5, aanhef en onder b, van de Lpw verder gaat dan de genoemde verdragsbepalingen vereisen.

4.2 Criterium 1: welbepaaldheid

In het arrest van 6 juli 2010 aanvaardde de Hoge Raad de door het gerechtshof Amsterdam geformuleerde definitie van ‘richting’ als ‘een fundamentele oriëntatie, ontleend aan een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing’.¹⁹

¹⁸ Vergelijk G.E. Langemeijer, “Bewijslast” bij strafuitsluitingsgronden, NJB 1937, p. 614:

“Verschil op het stuk van bewijs bestaat er dan tusschen de delictsbestandeelen en het ontbreken van strafuitsluitingsgronden alleen in zoover dat voor het laatste de regels van wettig bewijs niet gelden en dat verder het onderzoek niet op strafuitsluitingsgronden gericht hoeft te zijn, zoolang zich geen aanleiding opdoet om te vermoeden, dat er zich een zou kunnen voordoen.” Zie ook W.H.B. Dreissen, Het bewijs van excepties, Bsb 2020, nr. 4, p. 232-238 (zie i.h.b. paragraaf 6).

In die omschrijving ligt besloten dat de godsdienst of levensbeschouwing waarop een ouder de richtingbezwaren fundeert 'welbepaald' moet zijn.

Eerst in 2018 hanteert de Hoge Raad de welbepaaldheid als onderscheidend criterium bij de beoordeling of van richtingbezwaren sprake is.²⁰

Het bewuste arrest had betrekking op het cassatieberoep tegen een veroordeling door het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden. Het hof had geoordeeld dat de verdachte, die zijn richtingbezwaren gebaseerd had op zijn holistische levensovertuiging, onvoldoende duidelijk had gemaakt welke wezenlijke bedenkingen hij tegen de richting van het onderwijs koesterde.

De Hoge Raad verwierp het cassatieberoep van de vader en overwoog in dat verband:

2.4 (...)

Van overwegende bedenkingen in de zin van art. 5, aanhef en onder b, LPW is derhalve eerst sprake in geval van ernstige gemoedsbezwaren die 2.4 berusten op een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing.

2.5.

Hetgeen door de verdachte in de onderhavige zaak in appel is aangevoerd en hiervoor onder 2.2.2 en 2.2.3 is weergegeven, kan bezwaarlijk worden aangemerkt als aan een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing ontleende, overwegende bedenkingen als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, LPW. De omstandigheid dat de verdachte zijn bezwaren zelf aanmerkt als een uitvloeisel van zijn holistische levensovertuiging, brengt niet mee dat die bezwaren reeds daarom overwegende bedenkingen opleveren tegen de richting van het onderwijs in zin van de wet.

In zijn noot bij het arrest stelt Mevis vast dat hier sprake is van een nieuw inhoudelijk element ten opzichte van de jurisprudentie van de voorgaande jaren²¹ en toont zich vervolgens kritisch ten opzichte van de door de Hoge Raad ingeslagen weg. Hij is van oordeel dat de eis van welbepaaldheid niet uit de wetsgeschiedenis volgt. Mevis vindt dit problematisch, omdat de wetgever nooit over een dergelijke eis heeft gesproken en de Hoge Raad op deze manier via interpretatie de via art. 5, onder b, Lpw gewaarborgde godsdienstvrijheid zou inperken.²²

Niettemin gaat de Hoge Raad voort op de in dit arrest ingeslagen weg, zoals blijkt uit het feit dat de eis van welbepaaldheid in het hiervoor behandelde

¹⁹ ECLI:NL:HR:2010:BL6719.

²⁰ ECLI:NL:HR:2018:1071.

²¹ NJ 2018/415, onderdeel 1.

²² Idem, onderdelen 8 en 9.

ECLI:NL:HR:2019:1925 genoemd wordt als tweede criterium voor de beoordeling of aangevoerde richtingbezwaren neerkomen op 'overwegende bedenkingen'.²³ In dat arrest werkt de Hoge Raad het criterium verder uit met de overweging dat:

Van zodanige ernstige gemoedsbezwaren die berusten op een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing (...) onder meer geen sprake [is] indien het betreffende samenstel van opvattingen zich onvoldoende nauwkeurig laat bepalen of het daarin ontbreekt aan een voldoende mate van ernst of samenhang.²⁴

Het bewuste arrest had betrekking op iemand met een objectivistische levensbeschouwing. Het gerechtshof Den Haag had zijn richtingbezwaren erkend en hem daarom vrijgesproken. Het OM was in cassatie gegaan. De Hoge Raad casseerde het arrest van het gerechtshof: niet op grond van het criterium van de welbepaaldheid, maar omdat de Raad vond dat "de door het Hof in aanmerking genomen feiten en omstandigheden in elk geval ontoereikend [waren] om te kunnen aannemen dat sprake is van voldoende concrete en voldoende zwaarwegende bezwaren die verband houden met onderwijs zoals een school dat kan bieden" (het hieronder in par. 4.4 behandelde criterium). Wel gaf de Hoge Raad een vingerwijzing niet zonder meer overtuigd te zijn van de welbepaaldheid van het objectivisme door in het midden te laten "of het Hof op grond van één en ander heeft kunnen oordelen dat deze objectivistische benadering een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing betreft".²⁵

In zijn *NJ*-noot schrijft Mevis dat het bij het welbepaaldheids criterium gaat om "een toets van de aard van de bezwaren, niet of die voor de ouders zwaarwegend genoeg zijn om het kind van school te houden".²⁶ Volgens hem toetst de Hoge Raad zo strikt of de oorsprong van de richtingbezwaren voldoende welbepaald is, omdat de wetgever de rechter verboden heeft het gewicht van de bezwaren te beoordelen.

Na terugwijzing door de Hoge Raad heeft het gerechtshof Den Haag verdachte opnieuw vrijgesproken.²⁷ Het Hof paste deze keer het welbepaaldheids criterium toe. Daarbij betrok het, behalve de maatstaf die de Hoge Raad in het arrest van 17 december 2019 formuleerde, ook jurisprudentie van het EHRM. Meer in het bijzonder de onder meer in *Campbell en Cosans* geformuleerde regel dat een samenstel van opvattingen eerst als een godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing in de zin van artikel 9 van EVRM kan worden aangemerkt als die opvattingen een zeker niveau aan overtuigingskracht, ernst, samenhang en

²³ R.o. 2.4.4.

²⁴ R.o. 2.4.2.

²⁵ R.o. 2.5.1. Volgens Mevis zijn "[d]ie bewoordingen maar voor één uitleg vatbaar", *NJ* 2021/281, ond. 8.

²⁶ *NJ* 2021/281, ond.12.

²⁷ Gerechtshof Den Haag 23 maart 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:505.

belang bereikt hebben.²⁸ Ook leidt het gerechtshof uit de EHRM-uitspraak *Pretty* af dat meningen of overtuigingen “een zekere vorm van manifestatie moeten bevatten in de zin van erediensten, onderricht, praktische toepassing of het onderhouden van geboden en voorschriften, willen zij kwalificeren als mening of levensovertuiging (...) [ex] artikel 9 lid 2 EVRM”.²⁹

Het hof merkt dan op dat verdachte onder meer naar voren heeft gebracht dat het objectivisme wereldwijd wordt aangehangen, dat dat wordt uitgedragen door middel van diverse publicaties, dat er in verschillende landen instituten zijn die het objectivisme onderwijzen en verspreiden en dat er een YouTube-kanaal is met 65.000 volgers. Dit alles brengt het gerechtshof tot de conclusie dat het objectivisme kan worden aangemerkt “als een voldoende serieuze en coherente levensbeschouwing en daarmee voldoet aan de eis dat deze welbepaald dient te zijn”.

Opvallend aan de voorgaande zin is dat het gerechtshof het welbepaaldheids criterium van de Hoge Raad in feite gelijk stelt aan de maatstaf uit *Campbell en Cosans*.³⁰

Een andere zaak die na een succesvol cassatieberoep van het OM was teruggewezen naar een gerechtshof (in casu Arnhem-Leeuwarden) had betrekking op een ouder met een holistische levensovertuiging.³¹ De Hoge Raad had het eerdere vrijsprekende arrest van het gerechtshof gecasseerd, omdat “[de] door het hof in aanmerking genomen feiten en omstandigheden (...), gelet op de hiervoor onder 2.4.4 genoemde voorwaarden, ontoereikend [waren] om te kunnen aannemen dat sprake is van overwegende bedenkingen in de zin van artikel 5 aanhef en onder b Lpw.”³² Het gebrek in de motivering van het gerechtshof was in feite dat het het verkeerde beoordelingskader had toegepast – namelijk niet dat uit ECLI:NL:HR:2019:1925. In de woorden van Mevis: “[De] feitenrechter heeft zijn beslissing over een beroep op de bedoelde vrijstelling in de afzonderlijke onderdelen, criteria en bewoordingen van dat door de Hoge Raad aangereikte beslissingsschema te monteren. Anders gaat het in cassatie (reeds) deswege mis”.³³

²⁸ “A certain level of cogency, seriousness, cohesion and importance”, EHRM, 22 maart 1983, *Campbell en Cosans* tegen het Verenigd Koninkrijk, app. no. 7511/77 en 7743/76, r.o. 36.

²⁹ EHRM 29 april 2002, *Pretty* tegen het Verenigd Koninkrijk, app. no. 14307/88.

³⁰ In zijn conclusie ECLI:NL:PHR:2019:694 bij het arrest ECLI:NL:HR:2019:1925 vroeg AG Hofstee zich af “of de Hoge Raad met het vereiste van “welbepaaldheid” (ten behoeve van de schoolgang van kinderen) eisen stelt aan de ingeroepen godsdienst of levensovertuiging die de door het EHRM voorgeschreven minimale “cogency, seriousness, cohesion and importance” overstijgen” (ond 15).

³¹ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 28 december 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:10830.

³² HR 30 juni 2020, ECLI:NL:HR:2020:1157.

³³ *NJ* 2021/282, ond. 2.

Bij de herkansing na terugwijzing paste het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden het bewuste beslissingsschema wel toe.³⁴ Over de welbepaaldheid van het holisme als levensovertuiging liet het hof zich niet uit, althans niet expliciet ("Nog daargelaten de vraag of op grond van de door de verdediging aangevoerde feiten en omstandigheden het – door verdachte aangehangen – spiritueel holisme als een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing zou kunnen worden aangemerkt als bedoeld in de jurisprudentie van de Hoge Raad op dit punt van de Leerplichtwet 1969"), maar oordeelde dat het beroep op vrijstelling reeds spaak liep "omdat de door de verdediging aangevoerde feiten en omstandigheden ontoereikend [waren] om aan te nemen dat sprake is van voldoende concrete en voldoende zwaarwegende bezwaren die verband houden met onderwijs zoals een school dat kan bieden, de richting van het onderwijs".

De rechtbank Rotterdam vond met toepassing van de criteria uit ECLI:NL:HR:2019:1925 dat een aanhanger van het puritanisme, een christelijke stroming, had aangetoond dat hij overwegende bedenkingen had en daarom was vrijgesteld van de inschrijvingsplicht.³⁵ In dat verband overwoog de rechter onder meer dat de welbepaaldheid van het puritanisme bleek uit diverse algemeen toegankelijke schriftelijke en digitale bronnen. Daarbij had ter zitting niet ter discussie gestaan dat er scholen zijn waarin het puritanisme wordt uitgedragen, maar waren die scholen niet op redelijke afstand van de woning van het gezin waren gelegen.

In oktober 2021 oordeelde het gerechtshof Den Bosch over een casus waarin de verdachte ouder zijn richtingbezwaren baseerde op het spiritueel holisme.³⁶ Bij de bespreking van het juridisch kader citeerde het hof het toetsingskader uit het Hoge Raad-arrest van 17 december 2019. Over de vraag of voldaan was aan het criterium van welbepaaldheid was het hof betrekkelijk kort:

Het hof stelt allereerst vast dat de overwegende bedenkingen die door de verdachte zijn aangevoerd verband houden met ernstige gemoedsbezwaren van de verdachte die berusten op een welbepaalde levensbeschouwing, te weten het spiritueel holisme.

Het is zeer de vraag of het Hof hiermee voldoende gemotiveerd heeft naar de maatstaven van de Hoge Raad. In het arrest wordt niet nader onderbouwd waarom het spiritueel holisme een voldoende welbepaalde levensovertuiging zou zijn. Voor de onderhavige strafzaak was dat overigens minder van belang, omdat het gerechtshof op andere gronden oordeelde dat de bedenkingen onvoldoende concreet en daarmee eveneens onvoldoende zwaarwegend waren.

³⁴ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 28 december 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:10830.

³⁵ Rechtbank Rotterdam 9 september 2020, ECLI:NL:RBROT:2020:8082.

³⁶ Gerechtshof Den Bosch 13 oktober 2021, ECLI:NL:GHSHE:2021:3102.

4.3 Criterium 2: Betrekking hebbend op de richting van de school

Het tweede in r.o. 2.4.4. van het arrest van 17 december 2019 HR ECLI:NL:HR:2019:1925 genoemde criterium of de aangevoerde bedenkingen overwegend zijn is of deze "betrokking hebben op de richting en derhalve de fundamentele oriëntatie, ontleend aan een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing van – kort gezegd – het in art. 5, aanhef en onder b, LPW bedoelde onderwijs".

Dit criterium is niet nieuw en volgt vanzelfsprekend ook uit de tekst van de wet. De HR merkt onder verwijzing naar oudere jurisprudentie op "dat indien een beroep is gedaan op de vrijstellingsgrond als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, Lpw, de rechter dient te onderzoeken of het bezwaar de richting van het onderwijs betreft".³⁷

In 2012 heeft de Hoge Raad bevestigd dat ook openbare scholen een richting hebben:

Bedenkingen tegen de richting van het onderwijs als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b (oud), van de Leerplichtwet 1969 kunnen ook hierin bestaan dat bedenkingen bestaan tegen het ontbreken van enige levensbeschouwelijke of godsdienstige richting van het onderwijs, zodat art. 8, tweede lid, van de Leerplichtwet 1969 ook van toepassing is wanneer de jongere op een openbare school geplaatst is geweest.^{38/39}

Ondertussen is het niet eenvoudig algemene conclusies te trekken over de voorwaarden waaronder de rechter bereid is te aanvaarden dat de aangevoerde bezwaren betrekking hebben op de richting van de school. Daarvoor is de context en dan met name de mate van detail van de onderbouwing van de bezwaren te divers. Niettemin zijn er wel enkele contouren te ontwaren welke hierna onder a-c besproken worden.

a. Verschil met de richting van de ouders volstaat niet

Duidelijk is in ieder geval, dat het feit dat een school een andere richting heeft dan de ouders nog niet betekent dat daarmee vaststaat dat die richting aanleiding geeft tot overwegende bedenkingen.

Zie in dat verband bijvoorbeeld de volgende overweging van het gerechtshof Amsterdam:

Met betrekking tot de ten laste gelegde periode is niet gebleken van concrete bedenkingen vanuit de levensovertuiging van de verdachte tegen de richting van het onderwijs op alle binnen redelijke afstand

³⁷ HR 17 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:1925, r.o. 2.4.1.

³⁸ HR 17 april 2012, ECLI:NL:HR:2012:BV9201, r.o. 4.3.

³⁹ Dat dit nog steeds geldend recht is blijkt bijvoorbeeld uit Hof Amsterdam 8 mei 2018 ECLI:NL:GHAMS:2018:1564.

van zijn woning gelegen scholen. Dat die scholen de kinderen niet onderwijzen "op de grondslag van het Boeddhisme" en vanuit Boeddhistisch perspectief, kan immers niet zonder meer het oordeel dragen dat daarmee overwegende bezwaren bestaan tegen de richting van het onderwijs in alle binnen redelijke afstand van de woning gelegen scholen.⁴⁰

b. Een zekere mate van concreetheid is vereist

De onderbouwing moet een zekere mate van concreetheid bevatten. Te abstract was bijvoorbeeld de toelichting van de puritanistische verdachte in Hof Den Bosch 15 juni 2021 ECLI:GHSHE:2021:1804

Met de advocaat-generaal is het hof van oordeel dat de verdachte in algemeenheden is blijven steken door te stellen dat sprake zou zijn van geestelijke passiviteit bij de reformatorische scholen die zich bevinden op redelijke afstand van zijn woning zonder concreet te maken waaruit die geestelijke passiviteit bestaat. Door de verdachte is ter terechtzitting van 22 februari 2021 een stuk overgelegd met de titel "Puritanisme verschilt van Reformatorische richtingen". Ook dat stuk maakt niet duidelijk waaruit de reformatorische houding van geestelijke passiviteit bestaat. De stelling dat kinderen op reformatorische scholen een passieve geloofshouding krijgen aangeleerd, is naar het oordeel van het hof in het licht van het verhandelde ter terechtzitting van 22 februari 2021 (proces-verbaal pagina 4-6) onvoldoende onderbouwd en daarmee onvoldoende concreet. Ook de opvatting van de verdachte dat de leer en het leven in overeenstemming met de Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid moeten zijn, en dat dit niet is terug te zien bij deze scholen, blijft steken in algemeenheden. Hierbij heeft de verdachte verklaard dat de reformatorische scholen in de omgeving, welke scholen op de grondslag van de Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid zijn gevestigd, niet een volle weerspiegeling betreffen van de overtuigingen van hem en zijn vrouw. Naar het oordeel van het hof impliceert deze verklaring van de verdachte dat derhalve wel degelijk een overlap bestaat tussen zijn overtuigingen en die van reformatorische scholen. Dat maakt dat de opvatting van de verdachte niet alleen onvoldoende concreet maar eveneens onvoldoende zwaarwegend is.

Daar staat tegenover dat de Hoge Raad zich in een arrest uit 2017 betrekkelijk welwillend toonde tegenover de onderbouwing van een lid van de Joods-Liberale gemeenschap.⁴¹ In die zaak had het gerechtshof Amsterdam geoordeeld dat de aangevoerde bedenkingen geen betrekking hadden op de richting van het onderwijs. Het overwoog onder meer:

Evenmin is gebleken van concrete bedenkingen vanuit de levensovertuiging van de verdachte tegen de richting van het openbaar onderwijs op alle binnen redelijke afstand van haar woning

⁴⁰ Gerechtshof Amsterdam 28 juli 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:3479. Een vergelijkbare overweging vindt men in het op ouders met een orthodox-salafistische overtuiging betrekking hebbende arrest van het zelfde hof van 23 oktober 2014 ECLI:NL:GHAMS:2016:3479.

⁴¹ Hoge Raad 12 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3111.

gelegen scholen. Dat de joodse religie 24/7 aanwezig is en openbare scholen niet volgens de liberaal joodse levensovertuiging onderwijzen, kan echter niet zonder meer het oordeel dragen dat daarmee de richting van het onderwijs in alle binnen redelijke afstand van de woning gelegen scholen indruist tegen de liberaal joodse levensbeschouwing zoals door de verdachte wordt aangehangen.

De bedenkingen van de verdachte omtrent leermiddelen, de gehanteerde kalender, kerst, sinterklaas, andere feestdagen en het hanteren van de joodse spijswetten, zijn gestoeld op tekortkomingen in de praktische organisatie van de school, waarvoor in overleg met de openbare school, die in een pluralistische samenleving als de onze openstaat voor kinderen, ongeacht hun nationaliteit, hun sociale, culturele of levensbeschouwelijke achtergrond, een oplossing moet zijn te vinden. Deze bedenkingen hebben in elk geval geen betrekking op de richting van het onderwijs. Deze zijn dan ook niet aan te merken als overwegende bedenkingen tegen de richting van het onderwijs in de zin van de Lpw 1969.

De Hoge Raad kon zich echter niet vinden in deze conclusie:

2.4.1.

Blijkens het proces-verbaal van de terechtzitting in hoger beroep is door of namens de verdachte onder meer aangevoerd dat haar zoon [betrokkene 1] wordt opgevoed in een liberaal joodse traditie, dat de joodse identiteit de hele dag aanwezig is, dat de joodse identiteit op openbare scholen niet of niet voldoende wordt ontwikkeld en soms zelfs wordt belemmerd en dat de levensbeschouwelijke neutraliteit van de openbare scholen strijdig is met de joodse opvoeding van het kind.

2.4.2.

Gelet hierop en in aanmerking genomen dat, zoals hiervoor onder 2.3 is overwogen, de bedenkingen tegen de richting van het onderwijs als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, Leerplichtwet 1969 ook gericht kunnen zijn tegen de richting van het openbaar onderwijs, is het oordeel van het Hof dat de bedenkingen van verdachte tegen de openbare scholen niet zijn aan te merken als (overwegende) bezwaren tegen de richting van het onderwijs, niet zonder meer begrijpelijk. In zoverre is het middel terecht voorgesteld.

Hier valt op dat de Hoge Raad, anders dan het gerechtshof, in het betoog van verdachte had gelezen dat "de joodse identiteit op openbare scholen niet of niet voldoende wordt ontwikkeld en soms zelfs wordt belemmerd en dat de levensbeschouwelijke neutraliteit van de openbare scholen strijdig is met de joodse opvoeding van het kind". Waar het gerechtshof de door verdachte aangehaalde voorbeelden, zoals de gebruikte leermiddelen en de sinterklaasviering als praktische kwesties bestempelt en daarin kennelijk eerder een contra-indicatie ziet voor het erkennen van de bedenkingen als op de richting betrekking hebbende, betreft de Hoge Raad deze voorbeelden niet in zijn

overwegingen en heeft ze kennelijk beschouwd als illustratie van de joodse identiteit.⁴²

De door de Hoge Raad in de onderbouwing van de joods-liberale ouder gelezen gedachte dat de neutraliteit van openbare scholen als zodanig problematisch kan zijn, komt terug in de uitvoerige argumentatie van een objectivistische ouder voor het gerechtshof Den Haag.⁴³ Het betreft de zaak die teruggewezen was door de Hoge Raad in het arrest van 17 december 2019 waarin de Raad het nieuwe toetsingskader voor richtingbezwaren formuleerde.⁴⁴

Het Hof merkt op dat het geen nadere bespreking behoeft dat de richting van confessionele scholen "welbepaald anders is dan de levensbeschouwing van verdachte, te weten het objectivisme" en concentreert zich vervolgens op de tegen de richting van openbare scholen ingebrachte bedenkingen.⁴⁵

Die bedenkingen vat het gerechtshof als volgt samen:

In dit verband heeft de verdachte onder meer betoogd dat bij onderwijs op objectivistische grondslag de ontwikkeling van het kind op sociaal, cognitief, geestelijk, moreel, emotioneel en creatief vlak onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Daarmee dient de overdracht van deze visie door volwassenen als één geheel vanuit deze levensovertuiging plaats te vinden en niet separaat buiten schooltijd om.

Voorts geldt, naar inzicht van de verdachte, dat de neutrale richting van de openbare scholen een fundamentele strijdigheid oplevert met een kernwaarde van het objectivisme, te weten de zoektocht naar de objectiveerbare waarheid. Door het welbewust uitdragen van neutraliteit laten deze scholen het bekritisieren en verifiëren van godsdiensten en levensovertuigingen feitelijk niet toe. Van diepgaande bevraging en bespreking van bijvoorbeeld het christendom of de islam is geen sprake. In volle omvang geldt dat het steeds en consequent kritisch bevragen met als basis de waarneembare externe rationaliteit en het daarbij afwijzen van irrationaliteit bij geen enkel onderdeel van het onderwijs of anderszins aan de orde is op deze neutrale scholen. Bijkomende omstandigheid is dat op deze scholen de leerkrachten ieder vanuit hun eigen niet verifieerbare levensvisie of godsdienst doceren en

⁴² Mogelijk is deze uitspraak een bevestiging voor de stelling van Storimans "dat ouders die zich erop beroepen ernstige gemoedsbezwaren te hebben tegen de richting van het onderwijs op de scholen in de woonomgeving waarbij de gemoedsbezwaren steunen op godsdienst gemakkelijker de rechterlijke toetsing doorstaan dan ouders die zich beroepen op een niet godsdienstige levensovertuiging." SDU Commentaar Leerplichtwet, art. 5. Storimans maakt de opmerking naar aanleiding van de hierboven aangehaalde uitspraak van de Rotterdamse rechtbank over puritanistische ouders, 9 september 2020, ECLI:NL:RBROT:2020:8082.

⁴³ ECLI:NL:GHDHA:2021:505.

⁴⁴ ECLI:NL:HR:2019:1925; *NJ* 2021/281 (m.nt. Mevis).

⁴⁵ Strikt genomen miskent het hof daarmee dat het enkele feit dat er verschil bestaat tussen de richting van de ouders en die van de school nog niet betekent dat er sprake is van overwegende bedenkingen in de zijn van art. 5 Lpw (zie hierboven onder a.).

daarmee ieder hun eigen richting aan het neutrale onderwijs geven. Van daadwerkelijke neutraliteit zal dan ook geen sprake zijn.

Het hof aanvaardt vervolgens zonder nadere toelichting, dat de bedenkingen de richting van het onderwijs betreffen en spreekt de verdachte vrij.

Ook in de op het puritanisme betrekking hebbende uitspraak van de rechtbank Rotterdam van 9 september 2020 erkent de rechtbank dat de bezwaren van verdachte tegen openbaar onderwijs de richting van de school betreffen.⁴⁶ De rechtbank overweegt onder meer:

De verdachte wil dat het geloof van het gezin volkomen verweven is in alle aspecten van het onderwijs, waarbij de geestelijke vorming van het kind voorop staat in het onderwijs en de basis vormt van de sociale en maatschappelijke vorming. De verdachte wil zijn kinderen een opvoeding meegeven die gebaseerd is op zijn gerichte levensovertuiging. Dit alles is niet aan de orde bij zulk neutraal onderwijs, aldus de verdachte. Hij heeft ook bezwaar tegen het beginsel in deze richtingen van eerbiediging van alle godsdiensten, religies en levensovertuigingen in het onderwijs, en met name van eerbiediging van godsdiensten, religies en levensovertuigingen die in strijd zijn met zijn godsdienst en wetten. Daar wil hij zijn kinderen tegen beschermen, omdat dat volgens hem schadelijk is voor hun spirituele vorming.

Wat het protestants-christelijk onderwijs betreft had de verdachte, in de bewoordingen van de rechtbank, het volgende naar voren gebracht:

Hij wil, zoals hiervoor ook vermeld, dat zijn geloof volkomen verweven is in alle aspecten van het onderwijs, waarbij de geestelijke vorming van het kind voorop staat en de basis vormt van zijn sociale en maatschappelijke vorming. Deze grondslag ontbreekt volgens hem in het Protestants-christelijk onderwijs. Ook ontbreekt daar, aldus de verdachte, het beginsel dat een christelijk leven zich kenmerkt door de directe relatie met God, die alle terreinen van het leven doorspekt, en de aandacht voor algemene en persoonlijke roeping. Ook is het geloof in deze richting niet volkomen verweven in alle facetten van het onderwijs. Daarnaast ontbreekt volgens de verdachte in deze richting de kritische grondhouding naar alle niet Bijbelgetrouwe godsdiensten en levensovertuigingen, die mensen slechts naar het verderf kunnen voeren.

In een arrest van het hof Arnhem-Leeuwarden van 14 juli 2021⁴⁷ kwam de vraag aan de orde of de (messianistische) verdachte haar bezwaren tegen de richting van protestants-christelijke scholen voldoende geconcretiseerd had. Zij had verklaard:

⁴⁶ ECLI:NL:RBROT:2020:8082.

⁴⁷ Dit arrest met parketnummer 21-002147-19 is niet-gepubliceerd op rechtspraak.nl, maar is wel te vinden in *SDU SchoolManagement Totaal* van 22 september 2021 in een bespreking met de titel "Uitspraken gerechtshoven Den Bosch en Arnhem-Leeuwarden over richtingbezwaren vanuit orthodox-christelijke overtuigingen (art. 5.b Lpw)".

Andere protestants-christelijke stromingen [dan het messianisme, WBOM] staan verder af van de bijbel en zijn daardoor 'verwaterd' en gaan 'op zijn best uit van het Evangelie van Jezus Christus', aldus verdachte. De bijbel heeft op deze scholen geen of onvoldoende beslissende zeggingskracht. Dit geldt eveneens voor de protestants-christelijke basisscholen in (de omgeving van) Nijmegen, waardoor er – naar het standpunt van verdachte – geen onderwijs wordt aangeboden dat voldoende aansluit bij hun geloofsovertuiging. Op deze scholen staat de bijbel onvoldoende centraal in het onderwijs.

Het gerechtshof vond "de term 'verwaterd' wat abstract en algemeen", maar achtte het niettemin voldoende aannemelijk geworden dat de bezwaren van verdachte zich richten tegen de richting van het onderwijs op alle binnen redelijke afstand van de woning gelegen scholen. Bijzonder aan deze zaak is overigens, dat betrokkenen geen richtingbezwaren zeiden te hebben tegen reformatorische, gereformeerde of evangelische scholen, maar dat die zich niet op redelijke afstand van de woning van het gezin bevonden.

c. Bezwaren van praktische aard

In het onder b. behandelde HR-arrest met betrekking tot het joods-liberalisme uit 2017⁴⁸ was de cassatieklacht gericht op een arrest van het hof Amsterdam⁴⁹ waarin het had geoordeeld dat een deel van de bedenkingen eerder van praktisch van aard was. Het overwoog:

De bedenkingen van de verdachte omtrent leermiddelen, de gehanteerde kalender, kerst, sinterklaas, andere feestdagen en het hanteren van de joodse spijswetten, zijn gestoeld op tekortkomingen in de praktische organisatie van de school, waarvoor in overleg met de openbare school, die in een pluralistische samenleving als de onze openstaat voor kinderen, ongeacht hun nationaliteit, hun sociale, culturele of levensbeschouwelijke achtergrond, een oplossing moet zijn te vinden. Deze bedenkingen hebben in elk geval geen betrekking op de richting van het onderwijs.

Zoals hierboven beschreven casseerde de Hoge Raad dit arrest, omdat de Hoge Raad van oordeel was dat het niet zonder meer begrijpelijk was dat "de bedenkingen van verdachte tegen de openbare scholen niet zijn aan te merken als (overwegende) bezwaren tegen de richting van het onderwijs".⁵⁰

Dat laat onverlet dat het hof Amsterdam kennelijk op zich heeft mogen aannemen dat bedenkingen "die zijn gestoeld op tekortkomingen in de praktische organisatie van de school" geen richtingbezwaren zijn. Hetzelfde hof heeft in ieder geval ook bij eerdere gelegenheid (mede) op deze grond en met min of meer gelijke bewoordingen een beroep op richtingbezwaren afgewezen.

Een voorbeeld is een arrest van 28 juli 2016 (ECLI:NL:GHAMS:3479) waarin de volgende overweging voorkomt:

⁴⁸ Hoge Raad 12 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3111.

⁴⁹ Hof Amsterdam 4 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:410.

⁵⁰

Voor zover de jongere op school volgens de verdachte onvoldoende in de Boeddhistische leer wordt onderwezen, valt niet in te zien waarom dat onderwijs niet buiten schooltijd onder verantwoordelijkheid van de ouders kan worden aangevuld. De bedenkingen van de verdachte omtrent de mogelijkheid tot meditatie zijn gestoeld op aannames over tekortkomingen in de praktische organisatie van de school, waarvoor in overleg met een school kan worden gezocht naar een oplossing. Dit heeft in elk geval geen betrekking op de richting van het onderwijs en is dan ook niet aan te merken als een overwegende bedenking tegen de richting van het onderwijs in de zin van de Lpw 1969.⁵¹

4.4 Criterium 3: "Onderwijs zoals een school dat kan bieden"

In het meergenoemde arrest van 17 december 2019 herhaalt de Hoge Raad de uit eerdere jurisprudentie bekende overweging dat:

Onder overwegend bezwaar tegen de richting van het onderwijs als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, Lpw is niet begrepen bezwaar tegen de soort van het onderwijs, tegen de leerplicht als zodanig of tegen de wettelijke inrichting van het onderwijs (vgl. HR 3 oktober 2000, ECLI:NL:HR:2000:ZD1985).⁵²

Nieuw is echter dat de Raad dit gedeeltelijk uitwerkt in de volgende overweging dat:

Van overwegende bedenkingen in de zin van art. 5, aanhef en onder b, LPW is voorts geen sprake indien weliswaar vanuit een godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing bezwaren worden aangevoerd, maar die bezwaren in onvoldoende mate verband houden met onderwijs aan kinderen zoals een school dat kan bieden.⁵³

Het derde criterium voor de toetsing of aangevoerde bedenkingen overwegend zijn is dan ook dat deze "verband houden met onderwijs zoals een school dat kan bieden".⁵⁴

In de bewuste zaak casseerde de Hoge Raad juist op grond van dit criterium:

Het oordeel van het Hof dat de bezwaren van de verdachte zijn aan te merken als bezwaren tegen de richting van het onderwijs als bedoeld in art. 5 Lpw is, in het licht van hetgeen hiervoor onder 2.4 is overwogen, niet toereikend gemotiveerd. Als de voor zijn oordeel relevante feiten en omstandigheden heeft het Hof in de kern slechts in aanmerking genomen dat in de objectivistische benadering in de interactie tussen leraar en leerling niet wordt gehandeld vanuit een gezagsrelatie maar vanuit de keuzevrijheid van het kind, dat de ouders door te kiezen voor 'radical

⁵¹ Een ander voorbeeld is Hof Amsterdam 23 oktober 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:4626.

⁵² R.o. 2.4.1.

⁵³ R.o. 2.4.3.

⁵⁴ R.o. 2.4.4.

onschooling' afstand hebben genomen van op scholen gebruikelijke werkwijzen en materialen en dat het adagium 'samen spelen is samen delen' afbreuk doet aan een opvoeding overeenkomstig de objectivistische benadering. Nog daargelaten of het Hof op grond van één en ander heeft kunnen oordelen dat deze objectivistische benadering een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing betreft, zijn de door het Hof in aanmerking genomen feiten en omstandigheden in elk geval ontoereikend om te kunnen aannemen dat sprake is van voldoende concrete en voldoende zwaarwegende bezwaren die verband houden met onderwijs zoals een school dat kan bieden, zoals hiervoor onder 2.4.3 bedoeld.

Hier lijkt de Hoge Raad expliciet de deur te sluiten voor bedenkingen die zich – los van de specifieke richting van de school – in het bijzonder richten op het feit dat het onderwijs in schoolvorm wordt gegeven. Mevis ziet in zijn noot⁵⁵ een verband met een eerdere verwijzing van de HR naar EHRM-jurisprudentie waarin het belang benadrukt wordt 'dat een kind zich binnen een (scholen)gemeenschap, waaraan ook andere kinderen deelnemen, kan ontwikkelen en vormen'.⁵⁶

Hier kan ook verwezen worden naar een arrest van het hof Arnhem-Leeuwarden uit 2015⁵⁷ waarin het hof overwoog:

Het is het hof onvoldoende duidelijk geworden welke wezenlijke bedenkingen tegen de richting van het onderwijs verdachte koestert. De opgegeven bezwaren hebben veeleer betrekking op de manier waarop op reguliere scholen het geven van onderwijs is georganiseerd en/of betreft de wijze waarop de richting in de praktijk tot uiting komt. Het hof is van oordeel dat deze bezwaren niet vallen onder de in de Leerplichtwet 1969 bedoelde bedenkingen tegen de richting, maar meer de inrichting van het onderwijs betreffen. Aan deze conclusie liggen de volgende overwegingen ten grondslag.

Wat betreft de wijze waarop basisscholen tegenwoordig hun onderwijs inrichten betreft het een feit van algemene bekendheid dat deze in vele gevallen de ontwikkeling van de individuele leerling als uitgangspunt nemen. Klassikaal onderwijs waarbij de leerkracht de inhoud en het tempo van de lesstof bepaalt, is op veel scholen niet meer aan de orde. Het onderwijs wordt niet meer zozeer toegesneden op het gemiddelde kind, maar men probeert aan te sluiten bij de ontwikkeling van individuele scholieren. Voor welke organisatievorm een school kiest hangt af van de pedagogische noties die daarbij als uitgangspunt zijn genomen. Verdachte heeft onvoldoende aan kunnen geven en onderbouwen dat zijn levensvisie en zijn oriëntatie op het mens-zijn van zijn zoon bij geen van de bestaande onderwijsinstellingen past en niet binnen redelijke afstand van zijn woning aanwezig was. Dat de verdachte thuisonderwijs de beste vorm van onderwijs vindt voor zijn zoon, doet daar niet aan af, nu ook dat onvoldoende aangeeft wat de overwegende bezwaren zijn tegen de richting van bestaande onderwijsinstellingen.

⁵⁵ *NJ* 2021/281, onderdeel 14.

⁵⁶ HR 26 mei 2015, ECLI:NL:HR:2015:1338, r.o. 5.4.

⁵⁷ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 6 februari 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:1284.

Al is het 'onderwijs zoals een school dat kan bieden'-criterium nieuw geformuleerd, inhoudelijk betekent het geen markante koerswijziging. In het vorige WBOM-advies werd reeds aandacht geschonken aan HR 11 februari 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF0453 waarin de Raad overwoog:

In het licht van hetgeen ter terechtzitting namens de verdachte is aangevoerd en door de op verzoek van de verdediging gehoorde getuigedeskundige is verklaard is het oordeel van de Rechtbank ook zonder nadere motivering, niet onbegrijpelijk. Daarbij neemt de Hoge Raad in aanmerking dat het ter terechtzitting naar voren gebrachte bezwaarlijk anders kan worden verstaan dan dat het bezwaar in overwegende mate betreft het ontbreken van de vrijheid van het kind om al of niet naar school te gaan en om te kiezen wat het wil leren, terwijl de enkele omstandigheid dat de betrokken ouder het bezwaar zelf aanmerkt als stoelend op een levensovertuiging, niet meebrengt dat dit oplevert een overwegend bezwaar tegen de richting van het onderwijs als bedoeld in art. 5, aanhef en onder b, (oud) van de Leerplichtwet 1969 (vgl. HR 3 oktober 2000, LJN ZD1985, NJ 2000, 703).⁵⁸

In de zaak die aanleiding had gegeven tot het arrest van de Hoge Raad van 30 juni 2020, ECLI:NL:HR:2020:1157 kwam bij het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden alsnog een veroordeling uit de bus.⁵⁹

De levensbeschouwing die in deze zaak centraal stond was het holisme. De Hoge Raad casseerde de vrijspraak, omdat het hof, zoals hiervoor (in par. 4.2) besproken, het verkeerde toetsingskader had toegepast⁶⁰. Na terugwijzing paste het gerechtshof alsnog het juiste kader toe. Met betrekking tot het derde criterium overwoog het hof:

Dat deze door verdachte geuite bedenkingen verband houden met het onderwijs dat een school in de regio kan bieden, is naar het oordeel van het hof evenwel onvoldoende gebleken. Het hof acht namelijk dat wat hiertoe is aangevoerd te algemeen is om te kunnen voldoen aan de eis van "ernstige gemoedsbezwaren". Weliswaar heeft verdachte, zoals hierboven besproken, naar voren gebracht hoe onderwijs voor zijn dochter vanuit zijn holistisch gedachtengoed idealiter vormgegeven zou moeten worden en hierbij ook voorbeelden genoemd; naar het oordeel van het hof is de verdediging er evenwel niet in geslaagd in dat verband daarbij concreet en voldoende bepaalde bezwaren te noemen tegen de richting van het regulier onderwijs in de regio die zouden moeten leiden tot de conclusie dat er sprake is van overwegende bedenkingen. Verdachte heeft bijvoorbeeld, ter invulling van dat begrip, niet aangevoerd hoe en op welke wijze de ontwikkeling van zijn dochter bij het volgen van onderwijs op een van de aangewezen scholen zou kunnen stagneren of zelfs geschaad zou kunnen worden, noch heeft hij anderszins het bestaan van ernstige gemoedsbezwaren nader geconcretiseerd. De door hem voorgestane noodzaak tot educatie buiten schooltijd om en buiten de traditionele kaders van het klaslokaal, leidt, los van het gegeven dat het verdachte vrijstaat het doceren van zijn dochter in het holistisch gedachtengoed buiten de school ter hand te nemen, niet tot

⁵⁸ R.o. 6.6.

⁵⁹ 28 december 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:10830.

⁶⁰ Cassatietechnisch kwam dit neer op de constatering van een motiveringsgebrek.

de conclusie dat er reeds daarmee bezwaren tegen de richting van het onderwijs zijn aan te nemen.

In een uitspraak van 9 september 2020 kon de Rotterdamse kantonrechter betrekkelijk eenvoudig aannemen dat aan het derde criterium was voldaan. De bedenkingen waren namelijk ingegeven door het Puritanisme, een vertakking van het protestantisme. Uit het feit dat er puritanistische scholen bestaan – al waren die dan niet op redelijk afstand van de woonplaats van het gezin gevestigd – leidde de kantonrechter af “dat de bedenkingen van de verdachte zich niet richten tegen de leerplicht als zodanig of tegen de wettelijke inrichting van het onderwijs”.⁶¹

In het aan het begin van deze paragraaf besproken arrest van 17 december 2019 wees de Hoge Raad de zaak terug naar het gerechtshof Den Haag. Dat hof sprak de verdachte opnieuw vrij.⁶² Het Hof haalde in dat verband de drie door de Hoge Raad geformuleerde criteria aan als relevant toetsingskader. Bij de bespreking van het tweede criterium stelt het hof voorop dat:

(...) verdachte uitdrukkelijk heeft betoogd geen bezwaren te hebben tegen de inrichting van het onderwijs als zodanig. Zo heeft verdachte geen bedenkingen tegen groepsactiviteiten, bepaalde (les)methoden en is hij evenmin principieel voorstander van thuisonderwijs boven onderwijs op een school. Het thuisonderwijs vergt juist aanzienlijke investeringen van de ouders teneinde aan de certificering te voldoen.

Bij de bespreking van het derde criterium geeft het gerechtshof een uitvoerig overzicht van door verdachte bij verschillende gelegenheden opgegeven “concrete en zwaarwegende bezwaren die verband houden met onderwijs zoals de scholen gelegen binnen redelijke afstand van zijn woning waarop zijn kinderen geplaatst zouden kunnen worden”. Het hof oordeelt dat die bezwaren “in deze zaak” voldoende concreet en voldoende zwaarwegend zijn. Daar waar men volgens het beoordelingscriterium van de HR in het arrest een beantwoording zou verwachten van de vraag of de bezwaren “verband houden met onderwijs zoals een school dat kan bieden” overweegt het hof als volgt:

De heersende opvatting in Nederland is dat kinderen naar school behoren te gaan, omdat zij recht hebben op onderwijs en zich het beste kunnen ontwikkelen in een (school)gemeenschap waaraan ook andere kinderen deelnemen (zie bijvoorbeeld Advocaat-Generaal Spronken in ECLI:NL:PHR:2017:1334 onder 5.22). Het hof is er van overtuigd geraakt dat deze twee elementen door de verdachte goed geborgd zijn. Immers, verdachte en zijn partner zijn gecertificeerd in het geven van thuisonderwijs en het hof heeft uit de stukken en hetgeen de verdachte ter terechtzitting naar voren heeft gebracht, stellig de overtuiging gekregen dat hij en zijn partner goed in staat zijn om passend (en hoogwaardig) onderwijs te verzorgen. Verder heeft de verdachte aangegeven voldoende oog te hebben voor de sociale ontwikkeling van zijn kinderen doordat veelvuldig lessen met andere kinderen die thuisonderwijs genieten, worden gecombineerd en vaak activiteiten worden ondernomen met andere gezinnen van

⁶¹ ECLI:NL:RBROT:2020:8082.

⁶² Gerechtshof Den Haag 23 maart 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:505.

thuisonderwijs (met verschillende achtergronden), waardoor [naam] en [naam] veel contact hebben met leeftijdsgenoten. Er zijn naar het oordeel van het hof dan ook geen aanwijzingen dat het de kinderen aan iets ontbreekt in het licht van artikel 29 Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Het is tegen die achtergrond dat het hof overweegt – gelet op de feiten en omstandigheden, zoals hiervoor weergegeven – dat met een te restrictieve uitleg van artikel 5, aanhef en onder b, van de Leerplichtwet, in deze zaak de materiële gerechtigheid komt te ontvallen hetgeen een onnodig hard oordeel jegens de verdachte – en, gegeven de inmiddels zeer lange duur van de procedure, zijn kinderen – oplevert.

Deze overweging zou men zo kunnen verstaan dat het hof weliswaar van oordeel is dat verdachte niet aan het derde criterium heeft voldaan, maar dat de “materiële gerechtigheid” vergt dat in casu dat criterium niet dient te worden toegepast.

Men kan dit arrest als een witte raaf zien vanwege het feit dat het hof benadrukt dat de gekozen argumentatie waarom de richtingbezwaren alleen ‘in deze zaak’ gelden. Niettemin geeft het gerechtshof het feit dat de kinderen kennelijk adequaat thuisonderwijs hebben gekregen een importantie waarvoor geen basis in de geldende wetgeving of de jurisprudentie van de Hoge Raad is te vinden. Ook in het ter (internet)consultatie voorgelegde, maar nooit ingediende wetsvoorstel (Wet voorschriften vrijstelling leerplicht bij richtingbezwaren) was het geven van genormeerd thuisonderwijs geen voorwaarde om vrijstelling te krijgen, maar een eis waaraan voldaan moest worden, nádat men vrijstelling verkregen had op grond van richtingbezwaren.

Mevis schrijft hierover:

Interessant is een andere parallel met de hierna opgenomen zaak [HR 30-06-2020, ECLI:NL:HR:2020:1157, m.nt. P.A.M. Mevis]: waar de Hoge Raad op een hoog niveau van abstractie enig beroep dat gebaseerd is op deze levensovertuiging lijkt af te wijzen, is het hof de welwillende ouders i.c. bepaald ter wille. De ouders hebben zich zeer ingespannen om in adequaat en kwalitatief hoogstaand thuisonderwijs te voorzien en de kinderen (extra) veel in contact te brengen met leeftijdsgenoten. Het hof heeft enerzijds een punt waar ook de concept-wetgever in juni 2020 uitgaat van adequaat thuisonderwijs als voorwaarde voor een beroep op de vrijstelling, maar wel pas na wettelijke regeling van de aan dat verplichte thuisonderwijs te stellen eisen. Het hof i.c. relateert ook zonder zodanige wettelijke basis het belang van onderwijs op school gegeven de inspanningen van de ouders t.a.v. thuisonderwijs, overweegt dat er geen aanwijzingen zijn ‘dat het de kinderen aan iets ontbreekt in het licht van artikel 29 IVRK’ (onderwijs als basis voor alles, de ontplooiing van de persoonlijkheid voorop) en stelt expliciet dat met een ‘te restrictieve uitleg’ van art. 5 LPW ‘de materiële gerechtigheid komt te ontvallen’. Wie zijn klassiekers kent, zou menen dat de schoolstrijd hier wordt voortgezet. Meer juridisch zullen we het antwoord op de vraag of de Hoge Raad dit bedoelde met zijn bovenstaand arrest in

deze strafzaak echter niet vernemen; het OM heeft van een nieuw beroep in cassatie afgezien.⁶³

5 Enkele slotopmerkingen

Het WBOM-advies over het begrip 'richting' in artikel 5 Lpw uit 2012 sloot af met de opmerking dat "de Hoge Raad de rechter ruim baan geeft om – indien deze dat nodig acht – ten behoeve van de toetsing of van richtingbedenkingen sprake is, van de verdachte te verlangen dat hij zijn bedenkingen toelicht en concretiseert".

Inmiddels kan men vaststellen dat de Hoge Raad strenger is geworden ten opzichte van de lagere rechter. Deze krijgt niet alleen de ruimte om "van de verdachte te verlangen dat hij zijn bedenkingen toelicht en concretiseert", maar in voorkomende gevallen ook de plicht. Met een aantal recente arresten heeft de Hoge Raad de lat hoger gelegd voor degene die zich beroept op richtingbezwaren en daarmee de kans in het leven roept dat een kind verstoken blijft van onderwijs in schoolverband of zelfs in het geheel geen onderwijs krijgt. De Raad hecht duidelijk aan de gedachte dat schoolbezoek een wezenlijk element is in de ontwikkeling van een kind.

Een van de strengere eisen die de Hoge Raad thans stelt is dat godsdienst of de levensovertuiging waarop een ouder zich beroept 'welbepaald' is. Daarmee sluit de Hoge Raad de deur voor al te vage of vluchtige levensfilosofieën als basis voor een vrijstelling.

Door specifiek het criterium te benoemen dat de bezwaren "verband moeten houden met onderwijs zoals een school dat kan bieden" onderstreept de Hoge Raad bovendien dat – zolang de wetgever niet anders heeft geoordeeld – een overtuiging, hoe diepgeworteld ook, dat thuisonderwijs of 'radical unschooling' het beste is voor een kind, geen recht geeft op vrijstelling.

In het arrest van 17 december 2019 merkt de Hoge Raad op dat een rechter het beroep op vrijstelling al af kan wijzen wanneer hij van oordeel is dat aan een van de drie criteria niet is voldaan. Dit kan men lezen als een aansporing aan de rechtspraak om niet te welwillend te staan tegenover 'gemankeerde' verzoeken om vrijstelling.

⁶³ NJ 2021/281, onderdeel 15.

Voorts geeft de Hoge Raad een ruim toepassingsbereik aan de in art. 8, tweede lid, Lpw vastgelegde voorwaarde dat een beroep op vrijstelling niet geldig is wanneer een kind al eerder ingeschreven.

Ten slotte is de Nederlandse vrijstellingsregeling niet in strijd met het EHRM, het BUPO of het EU-Handvest voor de Grondrechten, zo is in verschillende arresten duidelijk gemaakt.

Tegelijkertijd biedt de wettelijke regeling ook binnen het strakker door de Hoge Raad geformuleerde toetsingskader nog altijd de mogelijkheid dat ouders zich met succes kunnen beroepen op vrijstelling van de inschrijvingsverplichting.

Dat geldt in de eerste plaats natuurlijk voor aanhangers van min of meer gevestigde godsdiensten en levensovertuigingen. De rechtspraak van de afgelopen jaren laat echter zien dat ook personen die zich laten inspireren door bijvoorbeeld het puritanisme, het objectivisme of het messianisme met succes hun zaak voor de strafrechter hebben bepleit. Wat wel duidelijk is, is dat, zeker nu de Hoge Raad strengere eisen aan de toelichting van het beroep op de vrijstelling stelt en aan de motivering van de rechter, het in belangrijke mate afhangt van de vaardigheid waarmee een ouder (of diens raadsman) zijn bezwaren concretiseert of dat beroep gehonoreerd wordt.